

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Випуск XXXXIII

Херсон - 2006

Зареєстровано у Вищій атестаційній комісії України постановою президії ВАК України від 8 червня 1999 №1-05/7 (бюлетень №4, 1999 р.).

Затверджено вченою радою Херсонського державного університету
(протокол № 4 від 4.12.2006 р.).

Редакційна колегія:

- Барбіна Є. С.*** *відповідальний редактор, професор кафедри педагогіки та психології ХДУ, доктор педагогічних наук.*
- Федяєва В. Л.*** *заступник відповідального редактора, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки та психології ХДУ, доцент, кандидат педагогічних наук.*
- Кузьменко В. В.*** *відповідальний секретар, доцент кафедри педагогіки та психології ХДУ, кандидат педагогічних наук.*
- Андрієвський Б. М.*** *професор кафедри педагогіки дошкільного виховання та початкового навчання ХДУ, доктор педагогічних наук.*
- Бутенко В. Г.*** *професор кафедри педагогіки та психології ХДУ, член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук.*
- Голобородько Є. П.*** *професор кафедри слов'янських мов та загального мовознавства ХДУ, член-кореспондент АПН України доктор педагогічних наук*
- Гедвілло О. І.*** *професор кафедри загальної інженерної підготовки ХДУ, кандидат педагогічних наук*
- Пентилюк М. І.*** *професор кафедри українського мовознавства та основ журналістики ХДУ, доктор педагогічних наук.*
- Петухова Л. Є.*** *декан факультету дошкільної та початкової освіти ХДУ, доцент, кандидат педагогічних наук.*

Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 43. - Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. - 418 с.

© ХДУ, 2006

© Видавництво ХДУ

Адреса: Херсонський державний університет,
вул. 40 років Жовтня, 27, м. Херсон, Україна, 73000.

КУЛЬТУРА БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ЯК СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті обґрунтовані підходи до формування культури безпечної поведінки вчителя. Розкрита структура експериментальної моделі культури безпечної поведінки вчителя. Визначені загальнолюдські цінності, що складають основу культури безпечної поведінки та основні групи причин виникнення небезпечних ситуацій.

In the paper the approaches to formation of the safe behaviour culture of the teacher are proved. The structure of the experimental model of the safe behaviour culture of the teacher is presented, The universal values that form the safe behaviour culture and the basic groups of the reasons of the dangerous behaviour are determined.

Життя і здоров'я людини - найголовніше надбання кожної держави. Тому так важливо вивчити закономірності пов'язані з вирішенням відповідних проблем в різних сферах життя, насамперед - освіті. Теоретичні положення і практичні рекомендації з питань підготовки студентів до формування культури безпечної поведінки учнів розкриті в працях Л.А.Сидорчук, Л.Г.Горяна, В.Заплатинського, О.Є. Шиленко, В.Д.Ганчевої, П.М.Щербаня, В.Тарасова, И.С.Кон, В.Мошкіна, А.Попкова, Е.Королюка та інших. Відповідно з вимогами суспільства підготовці підлітків до безпечної життєдіяльності в педагогічній науці завжди надавалась достатня увага: пошук напрямків, форм, методів, що сприяли взаємопов'язаній проблемно-орієнтованій діяльності, формування культури безпечної поведінки. Однак коло відповідних системних питань потребує додаткового вивчення. Тому, мета нашого дослідження полягає у розробці та науковому обґрунтуванні структури експериментальної моделі культури безпечної поведінки вчителя.

Відповідно до нашого дослідження, ми вирішуємо завдання формування безпечної поведінки підлітків у позааурочній діяльності, що можливо при відповідній системі

підготовки вчителів. Основними напрямками підготовки наших студентів як майбутніх висококваліфікованих педагогів у плані освіти згідно з вимогами Болонської конвенції передбачається:

- розвиток їх творчого мислення;
- індивідуалізація навчання;
- стимулювання організації самостійної пізнавальної діяльності студента.

Одним із шляхів розв'язання даної проблеми вбачаємо в формуванні культури безпеки вчителів як складової загальної педагогічної культури. Це обумовлено, насамперед, гуманізацією і гуманітаризацією освіти.

Відповідно Концепції ООН "Про сталий людський розвиток" безпека визначається як базисна потреба людини; декларуються умови для безпечного існування кожної окремої людини і наступних поколінь. Згідно положень Концепції освіти з напрямку "Безпека життя і діяльності людини" першочерговим завданням визначається формування культури людини щодо її безпеки, відповідних моральних цінностей, поглядів, поведінки тощо. Дані нормативні документи визначили теоретичне обґрунтування нашого дослідження [3].

Розглянемо в загальному поняття педагогічної культури. Т.В. Іванова розглядає педагогічну культуру як "інтегративну характеристику личности педагога, включающую единство как непосредственной деятельности педагога по передаче накопленного социального опыта, так и результаты этой деятельности, закрепленные в виде знаний, умений, навыков и специфических институтов такой передачи от одного поколения к другому" [2]. І.Д. Бех головним лейтмотивом педагогічної культури вчителя вважає готовність "допомогти дитині в її розвитку, розуміння її (дитини) особистісного існування"

Складовою частиною педагогічної культури, за нашими дослідженнями, є культура безпечної поведінки, носієм якої є учитель. Його духовна та ціннісна сфера, нормативне рулювання діяльності, знання й переконання в навчально-виховному процесі передаються учням й реалізуються в їх діяльності та поведінці, відношенні до проблеми власної безпеки, безпеки інших людей, суспільства й природи в цілому:

Основу культури безпечної поведінки складають загальнолюдські цінності та відповідні цілі, що декларуються або реалізуються у власній життєдіяльності. Вони, на думку В.Мошкіна, такі: *життєво важливі* (життя, здоров'я, безпека, добробут, комфорт); *соціальні* (схильність до ризику» особиста незалежність, життєвий успіх); *політичні* (воля, законність); *моральні* (благо, справедливість, взаємодопомога); *релігійні* (божественний закон, порятунок, благодать), *естетичні* (ідеал, гармонія» досконалість) [5].

Людина у якій сформована культура безпечної поведінки може виявляти її:

- у безпечному відношенні до себе;
- у безпечних взаємовідносинах у соціальних спільнотах;
- у безпечних формах використання факторів техногенного та природного середовища.

Важливо пам'ятати, що часто людина сама сприяє створенню небезпечних ситуацій. Л.Михайлов, В.Губанов таким чином обґрунтовують психологічну класифікацію причин виникнення небезпечних ситуацій. По-перше, *порушення мотиваційної частини дій*, що виявляється в небажанні виконувати правила та норми безпечної поведінки. Подібне порушення може бути відносно постійним, пов'язаним з недооцінкою людиною безпеки, схильністю до ризику, негативним відношенням до соціальних норм, відсутністю стимулів до безпечної поведінки тощо, і наявністю тимчасових стимулів (стан депресії, стресу, наркотичного або алкогольного сп'яніння). По-друге, *порушення орієнтовної частини дій*, що проявляється в незнанні небезпечних процесів, об'єктів чи явищ, правил відповідної безпечної поведінки й способів їх виконання. По-третє, *порушення виконавчої частини дій*, тобто невиконання правил безпеки внаслідок невідповідності фізіологічних і психічних можливостей та духовних запитів людини соціальній практиці. Така невідповідність може бути тривалою (недостатня сенсомоторна координація й концентрація уваги, невідповідність

вимогам соціального оточення тощо) і тимчасового (перевтома, погіршення здоров'я, знижена працездатність, депресія, стрес, сп'яніння тощо) [4].

Відповідно до предмета нашого дослідження, формування культури безпечної поведінки визначається, насамперед, в науково обґрунтованій та практико-орієнтованій педагогічній профілактиці. В системі констатуючого експерименту обумовлені причини (насамперед, психолого-педагогічного плану) та фактори (в системі "людина-життєве середовище"), що призводять до деструктивних форм поведінки. В ході формуючого експерименту реалізовувалися методики вироблення негативного ставлення до асоціальних, та небезпечних для власного життя і здоров'я форм поведінки.

В експериментальній структурі культури безпечної поведінки вчителя виділені такі компоненти: аксіологічний, функціональний, творчо-процесуальний, особистісний.

Аксіологічний компонент характеризується сукупністю цінностей, мотивів, якостей особистості, які зумовлюються потребами безпеки суспільства або конкретної людини її почуттями, бажаннями, емоціями, інтуїцією. Провідними, на думку багатьох дослідників, є загальнолюдські моральні цінності; чуйність, гуманність, добро, милосердя, толерантність, обов'язок, відповідальність. Вони зорієнтовані на внутрішній світ людини і детерміновані історично сформованими та бажаними в соціальних спільнотах нормами поведінки й такими, що допомагають особистості в соціальній адаптації. В повсякденному житті - це відповідні знання, уміння й навички про безпечну поведінку, здоровий спосіб життя й ін. Становлення даних компонентів, в подальшому, як навчальних досягнень школярів, пов'язане, насамперед, з процесом виховання і, звичайно, - позаурочною діяльністю школярів. Це визначило практичну частину нашого дослідження.

З огляду на специфіку безпечного перебування людини в життєвому середовищі (природному, техногенному, соціально-політичному), цінностями, насамперед, виступають духовні якості особистості: розуміння цінності власного життя та оточуючого. Створені людством артефакти матеріального світу забезпечують підтримку та розвиток даних якостей: вивчення закономірностей формування небезпек в статистичному та аналітичному плані, системи моніторингу й прогнозування, споруди, устаткування, засоби колективного та індивідуального захисту тощо.

Ряд авторів зазначають, що особливу категорію цінностей культури безпеки життєдіяльності в техногенному середовищі становлять законодавчо зафіксовані норми й правила в сфері охорони праці, виробничої безпеки, розрахунку гранично допустимих параметрів зміни техногенного середовища тощо [6].

Функціональний компонент характеризується сукупністю індивідуальних психофізичних якостей ЛЮДИНИ, що реалізуються в процесі визначення правильної поведінки і раціонально обґрунтованих дій в умовах небезпечних ситуацій. Під індивідуальними психофізичними якостями відповідно до результатів дослідження визначаємо психічну здатність людини виконувати свої соціально-значимі та індивідуальні функції за впливу небезпечних факторів, що відповідає індивідуальним надбанням: знанням, вмінням, навичкам, досвіду. Сформована структура діяльності людини відповідно до функціонального компонента, сприяє трансформації спонтанних дій, що можуть базуватися на безпосередніх спонуканнях людини, в соціально та індивідуально значимі безпечні форми поведінки. Основним показником реалізації даного компонента в загальній структурі безпечної поведінки підлітків в позаурочній діяльності є вміння визначати небезпечні фактори, ідентифікувати небезпечні ситуації, практично вирішувати відповідні завдання щодо збереження власного життя та здоров'я. Запобігання помилок, здатних привести до небезпечних ситуацій, а також успішна ліквідація їх наслідків, формування даного компонента культури безпечної поведінки повинно здійснюватися в тому числі через застосування методів релаксації організму та зняття психологічної і фізичної напруги, через проведення психологічних тренінгів, систематичних занять фізкультурою тощо.

Творчо-процесуальний компонент культури безпечної поведінки характеризується нестандартними, досить часто когнітивними підходами в прогнозуванні й уникненні

небезпек, в ефективній протидії небезпеці. Реалізація даного компонента вимагає впровадження нових нестандартних творчих методів професійної підготовки. В межах даного компонента компетентність майбутнього вчителя проявляється в заміні застосовувати сучасні педагогічні технології у виховній діяльності. Творчість у культурі безпеки життєдіяльності виявляється в гнучкості, варіативності, швидкому, інколи сміливому, прийнятті рішень і дій, їх не традиційності. Важливим також є критичний розгляд ситуацій, подій чи явищ, що змінюються і їх оцінка через ознаки, виділені нами в загальній експериментальній моделі.

Особистісний компонент складають знання, вміння, навички та досвід регульованої безпечної діяльності індивідуальності в системі "людина - життєве середовище". Особистісний компонент базується на шляхах реалізації безпечної поведінки, "способах задоволення потреби в безпечному взаємодії з соціумом і оточуючою середой, в отриманні нової інформації, в передачі і присвоєнні накопленого досвіду" [6].

Культура безпечної поведінки формується вже з народження дитини. В умовах навчання на особливості її прояву значною мірою впливають вчителі молодших класів, поведінка батьків та стиль сімейних стосунків, засоби масової інформації.

У контексті нашого дослідження доцільно виділити три тенденції поведінки особистості в умовах соціальних спільнот. Перша проявляється в навмисному створенні небезпечних ситуацій, що може вести до самознищення, надмірного ризику; до жертвовності тощо. Друга тенденція проявляється навпаки в надмірній обережності, нерішучості, прагненні повністю виключити ризик небезпечних ситуацій. Третя тенденція виявляється у прагненні забезпечити власну безпеку, безпеку оточуючих. Така людина прагне повноцінного життя, не позбавленого елементів ризику, здатна передбачати, попереджати, долати небезпечні ситуації. Відповідно до параметрів її реалізації, тип поведінки її носіїв є найбільш оптимальним.

Таким чином, зміна раціонального знання на парадигму культуриобразності вимагає зміни сформованого світогляду кожної людини. Вчитель, його особиста культура безпечної поведінки в процесі навчання і виховання значно впливають на формування безпечного типу поведінки підлітків.

Наступні завдання дослідження ми вбачаємо в практико-орієнтованій реалізації визначеної експериментальної моделі культури безпечної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Технологія інтимно-особистісного спілкування // Педагогіка і психологія. - 2003. - №1.
2. Іванова Т.В. Культурологічна підготовка майбутнього вчителя. - К.: ЦВП, 2005. - 282 с.
3. Концепція освіти з напрямку "Безпека життя і діяльності людини" // Інформаційний вісник "Вища школа". - К., 2001. - № 6. - С. 6-17.
4. Михайлов Л., Губанов В. Безопасность социального характера. Система "человек - социальная среда" // Основы Безопасности Жизнедеятельности. - 2006. - № 4 - С. 18-23.
5. Мошкин В.. Культура безопасности как составная часть культуры // Основы Безопасности Жизнедеятельности. - 2004. - № I - С. 44-48.
6. Попков А., Просандеев А., Королев Е.. Основы безопасного взаимодействия человека с техногенной средой обитания // Основы Безопасности Жизнедеятельности. - 2006. - № 4 - С. 24-29.